

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLALİNDEN DOĞAN MADDİ ZARARIN TAZMİNİ SORUNU VE TAZMİNAT KOMİSYONUNUN BU SORUNA ETKİSİ

Av. Mustafa Mahmut SOYLU *

Öz

Adaletin sağlanması, adil bir şekilde yargılamanın yapılmasıyla mümkündür. Adil bir şekilde yargılamanın gerçekleşmesi ise birden fazla unsurun varlığını aramaktadır. Bu unsurlardan bir tanesi makul sürede yargılanma hakkıdır. Bu makalede, adil yargılanma hakkının önemli bir unsuru olan makul sürede yargılanma hakkı ve bu hakkın 1982 Anayasası ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında anlam ve kapsamı irdelenecektir. Yazının devamında makul sürede yargılanma hakkı ihlalinin tespitinde T.C. Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarında belirttiği unsurlar örnek kararlarla açıklanacaktır. Son bölümde ise ilgili hak ihlâlinden kaynaklı maddi tazminatın tespiti, hükmedilmesi, takdir ve tahsil edilebilmesine ve iç hukuk telafi yollarına ilişkin güncel sorunlar, ulusal ve uluslararası mevzuat ile karşılaştırmalı hukuk sistemleri aracılığıyla ele alınacak ve T.C. Adalet Bakanlığına bağlı Tazminat Komisyonunun işbu sorunlara etkisiyle ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Özyeğin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye | Post Graduate Student, Özyeğin University Institute of Social Sciences, İstanbul, Türkiye.

✉ mustafa.mahmut.soylu@gmail.com • ORCID 0009-0000-5208-3141.

✎ **Atıf Şekli** | **Cite As:** SOYLU, Mustafa Mahmut: “Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlalinden Doğan Maddi Zararın Tazmini Sorunu ve Tazminat Komisyonunun Bu Soruna Etkisi”, SÜHFD, C. 33, S. 1, 2025, s. 1-21.

✎ **İntihal** | **Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

✎ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Anahtar Kelimeler

• Adil Yargılanma Hakkı • Makul Süre • Maddi Tazminat • Tazminat Komisyonu • Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

ISSUE OF THE COMPENSATION OF THE PECUINARY DAMAGE WITHIN BREACH OF RIGHT TO HAVE TRIAL IN REASONABLE TIME AND HOW THE COMISSION OF COMPENSATION EFFECTS IT

Abstract

In order to provide justice, there must be fair trial which requires multiple elements of fair trial to exist together. One of the key elements of such right is right to have trial in reasonable time. One In this essay, first of all there will be examination of the one of the key element of right to have fair trial, right to have trial within reasonable time, in the light of European Court of Human Rights and Constitutional Court of Turkey Republic decisions. Then, we will handle the borders and factors that taken into account in terms of detection of breach of the right, again in light of European Court of Human Rights and Constitunional Court of Turkey Republic decisions. In the last part of the essay, there will be evaluation of problems that we are facing about the process of detection, giving a verdict and collection of the compensation of pecuinary damages and how the existance of the Comisson of Compensation in dependance of Ministiry of Justice of the Turkey Republic has effected the current problems so far.

Keywords

• Right to Have Fair Trial • Reasonable Time • Pecuary Compensation • Comission of Compensation • European Court of Human Rights

GİRİŞ

Her ne kadar yargı erkinin varlığı gerek devlet gerekse bünyesinde bulundurduğu bireyler açısından toplum huzurunun sağlanması için kritik bir rol taşımaktaysa da yargı erkine başvurma hususu, muhatapları için birden fazla nedenden ötürü yıpratıcı olabilmektedir. Devletin, bünyesinde barındırdığı bireylere yönelik hükmünün en belirgin yanı olan yargı organlarının varlığı dahi bireylerin, haklarını talep ederken dahi normalden daha tedirgin ve gergin olmasına neden olmaktadır. Bunun doğal nedenlerinden bir tanesi de yargılama konusu olan unsurların pek çok sefer tarafların hayatlarıyla önemli derecede ilişkili olmasıdır. Buna

rağmen bireylerin, devletin yargısına başvurmadaki en büyük motivasyonu, adil bir şekilde yargılanmanın gerçekleşmesi ve haklı olması halinde hak taleplerini efektif bir şekilde elde edebilmesidir.

Günümüzde yargılama sürecinin uzun olması nedeniyle yargı sisteminin kalitesini olumsuz olarak etkilendiği gözlemlenmektedir.¹ Yargılama uzadıkça bireyin adalete erişme hissiyatı ve ihtimalinin giderek azalması ve bunun sonucunda hak ihlâlinin doğumu söz konusu olmaktadır.

Yargılamanın uzun sürmesi, doğurduğu hak ihlalleri bakımından zaman geçtikçe daha çok dikkate alınması gereken bir husus haline gelmiştir. Nitekim AİHM'e yapılan başvurulara ilişkin istatistiklere bakıldığında, 1988 – 2000 yılları arasında 4.044'ten 26.398'e yaklaşık yüzde beş yüz bir artış sağlandığı sadece 2000 yılı için ise karara bağlanana başvuruların yüzde yetmişinin makul sürede yargılanma hakkının ihlâline ilişkin olduğu görülmektedir. Yine, bu sayının 2000 yılı sonrası için daha da arttığı gözlemlenmektedir.²

AİHM'e yapılan ihlâl başvuruları Türk hukuku açısından da önem arz etmektedir. Nitekim AİHM'e yapılan başvurularda Türkiye aleyhine ihlâl veya dostane çözüm kararı verilen çok sayıda başvuru bulunmaktadır.³

Adil bir yargılama sonucunda meşru olan hak talebini⁴ efektif olarak elde edemeyeceğini düşünen birey, çoğu kez hakkının kapsamını daraltacak hatta bazı durumlarda özüne dahi zarar verecek alternatif sonuçlara yönelebilmektedir. Bu nedenle yargılamanın makul sürede tamamlanması, adil bir yargılama için elzem bir durumdur.⁵ Nitekim Avrupa

¹ HENDEK, Hasan, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, Ankara, Seçkin Yayıncılık (2016), s.21.

² HENDEK, a.g.e. s. 186.

³ AKDENİZ, Galma, KALEM, Seda, "Vatandaşın gözünden Mahkemeler, Katılım Tutumları ve Güven", *Adalet Gözet, Yargı Sistemi Üzerinde Bir İnceleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1.Baskı, 2009,s.56. AİHM, Mansur v. Türkiye Başvuru No: 16026/90, 08.06.1995 para. 70, Yağcı ve Sargın v. Türkiye Başvuru No: 16419/90 – 16426/90, 08/06/1995, para. 68-70, Pekdaş v. Türkiye, Başvuru No: 31960/96, 30.10.2001, para. 21 başta olmak üzere Türkiye aleyhine yapılan başvurularda ihlal veya dostane çözüm kararı verilmiştir.

⁴ GÜLÇÜR, Abdulkadir, *AİHM ve Türk Anayasa Mahkemesinin Kararları Işığında Hukuki Kesinlik (Belirlilik) İlkesinin İncelenmesi*, MÜHFAD 24(1) 2018, s.153.

⁵ KAŞIKARA, M. Serhat, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılama Hakkı*, TBBD, (84), 2009, s.243.

İnsan Hakları Sözleşmesinde (AİHS/Sözleşme) adil yargılanma hakkı tanımlanırken makul sürede yargılanmanın adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçası olduğu dile getirilmiştir. İki unsurun birlikteliği ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından⁶ ortaya konmuştur.

Makul sürede yargılanma hakkının hak sahiplerine sağlanabilmesi bakımından inceleme yapıldığında, yerel mahkemelerden istinaf mercilerine, hatta ilamların icrası ve ceza yargılamasındaki soruşturma aşamalarında dahi gerek bireysel gerek kurumsal yükümlülüklerin çeşitli nedenlerle tam olarak yerine getirilmediğini görülmektedir.

Nitekim AYM'ye yapılan başvurulara ilişkin 2012 – 2023 arası istatistiklere⁷ göz atıldığında yaklaşık 580.000 başvuru yapıldığı, bu başvuru sayısının 144.000'inin makul sürede yargılanma hakkının ihlâlinden kaynaklandığı görülmektedir. Yine 10 yıl içerisinde verilen 72.560 ihlâl kararının 56.443'ünün makul sürede yargılanma hakkının ihlâlinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda makul sürede yargılanma hakkının ihlallerinin gerek AYM'e gerek AİHM'e yapılan başvurular nezdinde çözüme ulaştırılması gereken öncelikli bir sorun olduğu yorumunu yapmak isabetli olacaktır.

Bu duruma paralel olarak AYM, diğer yetkili makamların iş yoğunluğundan kaynaklanan başvurular nedeniyle büyük bir iş yoğunluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Öyle ki, birden fazla kez yasa çıkartılarak geçici olarak alternatif bir iç hukuk yolu oluşturmaya çalışmak suretiyle salt makul sürede yargılama hakkı ve buradan doğan zararın tahsiline yönelik alacaklardan oluşan derdest başvurular, 6384 sayılı Tazminat Komisyonunun Görevleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Kanun ile kurulan ve Adalet Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren İnsan Hakları Tazminat Komisyonuna yönlendirilmiştir. Burada eleştirilmesi gereken husus ise Kudla v. Polonya başvurusunda AİHM'in tespit ettiği doğrultuda efektif bir iç hukuk yolu oluşturulmasının hedeflenmesi gerekirken uygulamaya yansıyan hususun fazla olan başvuru sayısının oluşturduğu yükten kurtulmak gibi yüzeysel bir yaklaşıma evrilmiş olmasıdır.

⁶ AİHM, Kudla v. Polonya B. No: 30210/96, 26.10.2000 para. 122.

⁷ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/> erişim tarihi 27.11.2024.

Değerlendirmeyi kısaca açıklamak gerekirse geriye dönük⁸ etkili yasa çıkararak derdest olan başvuruların tamamı sözde bir efektif iç hukuk yolu olduğu için kabul edilemez hale gelmektedir. Bu iç hukuk yoluna yönlendirilmesi için 3 aylık bir süre tanınmıştır. İlgili komisyona yapılan başvuruların ne kadar sürede sonuçlanacağını belirsizliğini bir kenara koymakla birlikte belirtmemiz gereken bir husus da başvurunun reddi halinde Anayasa Mahkemesine yeniden başvuru yapılması gerekecek olmasıdır. Bu süreçte geçecek olan süre de düşünüldüğünde salt Anayasa Mahkemesine yapılan makul sürede yargılanma hakkının ihlâlâine dair bireysel başvurularda dahi makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiğini söylemek mümkün olacaktır.

Buna karşın 2 Mart 2024'te yürürlüğe giren 7499 sayılı Kanun ile Tazminat komisyonunun kalıcı hale getirildiyse de bu durum komisyonun işleyişinin düzenlenmesi bakımından yeni sorunların doğmasına neden olmuştur. Bu soruna ilerleyen aşamalarda değineceğiz.

Diğer bir sorun da makul sürede yargılanma hakkına dair Sözleşme ve Mahkeme ilkelerinin yargı kurumlarınca yeterince benimsenmemesidir. Öyle ki, Anayasa Mahkemesi belirlilik ilkesiyle bağdaşmayacak şekilde hukuk sisteminin kalanıyla yeknesak olmaktan uzak prosedürleri gerekçe göstererek⁹ başvuruları değerlendirmekten kaçınmıştır. Bu davranışsal benzerlik sonucunda AİHM'den önceki tek efektif iç hukuk yolunu da etkisiz hale getirilmiştir. Bu durum, salt Türkiye başvuruları yönünden AİHM'in iş yükünün artmasına neden olmuş olmasının yanı sıra

⁸ Her ne kadar prosedüre dair bir yasa değişikliği olsa da geriye dönük vurgusunun yapılması nedeni, yasa hükmünün geçici olması ve sınırlı bir süreliğine uygulanması, ileri tarihte yapılacak başvurular adına bir sonuç doğurmamasıdır. Nitekim 6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun ile Tazminat Komisyonu kurulmuş, daha sonra 7145 sayılı Yasanın geçici 2. maddesi ve 7445 sayılı Yasanın 40. maddesiyle hükümlerle görev tanımı ilgili dönemlere ait derdest başvuruların denetimi ile sınırlandırılmıştır.

⁹ AYM, Hüseyin Aşkan Başvurusu, Başvuru No: 2017/15649, 21.07.2020, para 22 vd. Mahkemenin süreye ilişkin kabul edilemezlik kararlarının emsalini oluşturan bu içtihat yargı kararı evrakının UYAP üzerinden "tıklanmasını" esas almış ve o zamana kadar tebligatı esas alan yaklaşımını terk etmiştir. Süreler nezdinde iç hukukun genelinde tebligat usulü esas alırken bireysel başvurular özelinde site üzerinden tıklamayı esas alınması, ilgili konudaki yeknesaklığı ortadan kaldırmakla kalmamış, teyit edilebilirlik konusunda yeni problemleri doğurmuştur. Bu nedenle mahkemenin bu yaklaşımı, birden fazla boyutuyla hukukta belirlilik ilkesine aykırılık teşkil etmektedir.

başvurucuların da efektif olarak menfaatini elde edebilmesinin önüne geçmiştir.

Yargı organlarındaki iş yoğunluğunun önemli nedenlerinden bir tanesi de alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin dayatılmasındaki başarısızlıktır. Nitekim arabuluculuk, kamu denetçiliği, uzlaştırma gibi gönüllülük esasının¹⁰ sürecin özünü oluşturan çözüm yöntemleri, dava açılması yönünden “zorunlu” hale getirilmiştir. Bu durum, tarafların empati ve ortak noktada buluşma gibi prensiplerden uzaklaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla işbu uygulamalar, sağlanması gereken etkiyi sağlayamamış ve yargılama için zaman harcanan bir başka prosedür haline gelmiştir.

Somutlaştırdığımız işbu güncel sorunlar, makul sürede yargılanma hakkına ilişkin ihlallerin derinliğini etkilediği gibi hak ihlâlinden kaynaklanan zararın tazmini hususunu da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda tespit edilecek tazminata dair prensiplerin açıklamasına geçmeden önce hakkın tanımı, kapsamı ve ihlâline ilişkin unsurların açıklanması isabetli olacaktır. Nitekim hak ihlallerinde tespit edilebilen maddi tazminat, ihlâl edilen hakkın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmeli, mevcut durumda olduğu gibi hak ihlâli ve tazminat hususları birbirinden tamamen bağımsız olarak değerlendirilmemelidir.¹¹ Zira telafi mekanizması bulunmayan bir insan hakları sistemi, herhangi bir uygulanabilirliği söz konusu olmadığından içi boş bir söz haline gelecektir.¹²

I. SÖZLEŞME VE ANAYASA NEZDİNDE MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

AİHS m. 6/1’de düzenlenen makul sürede yargılanma hakkı, Sözleşmenin ruhuna yansıyan belirlilik ilkesi ve bu ilkenin yansıması olan adil yargılanma hakkının bir alt başlığı niteliğindedir. Sözleşme hükmünde makul süre kavramına ilişkin bir açıklama yapılmamıştır. Buna karşın AİHM kararında, makul sürede yargılanma hakkından kastın bireylerin tarafı olduğu yargılamanın sürüncemede kalmaması ve bu şekilde ortadaki sonuçsuzluğun getirdiği belirsizlikten doğan maddi zarar

¹⁰ YILDIRIM, Ferhat, *Arabuluculuk ve Ombudsmanlık*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s.99.

¹¹ AYM, Selahattin Akyl Başvurusu, Başvuru No: 2012/1198, 07.11.2013, para.65.

¹² HENDEK, a.g.e. s.185.

ile endişe duygusunun önüne geçilmesi ve yargıya güvenin korunması olduğu açıklanmıştır.¹³

Buna karşın Sözleşmede de Mahkeme kararlarında da ne kadar sürenin “makul” olarak atfedildiğine dair tek kıstasın olmadığı gözlemlenmektedir.¹⁴ Mahkemenin kararlarında belli bir zaman dilimini tek başına makul süre olarak nitelendirmemesinin nedenini Sözleşmenin ilgili düzenlemesindeki makul süre ifadesini tanımlamamasını, genişletici şekilde yoruma açık bırakılmasına dayandırmaktadır. Zira Sözleşme Madde 6/1’deki düzenlemenin aksine, Madde 5/3’teki tutukluluk ve gözaltı sürelerinin makullüğüne dair düzenlemede makul süre kavramının belirli olması beklenmekte ve dar yorumlanmaktadır.¹⁵

Türkiye’deki bağlayıcı hukuk ele alındığında, AİHS m.6’da düzenlenen makul sürede yargılanma hakkının Anayasa m.36’da hak arama hürriyeti başlığı altında zımnen de olsa güvence altına almıştır.¹⁶ Makul süre kavramına ilişkin bir tanım mevzuatta yer almamasına karşın AYM’nin makul sürede yargılanma hakkının yorumlanmasındaki yaklaşımı AİHM kararları ile paralel doğrultudadır.¹⁷ Nitekim AYM bir kararında makul sürede yargılanma hakkı için **“tarafaların uzun süren yargılama nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntıdan korunması”**¹⁸ şeklinde kanaatimizce de isabetli bir tanımlama yapmıştır.

Bununla birlikte, Anayasada, AİHS’te devlete tanınan pozitif yükümlülük genişletilmiştir.¹⁹ Öyle ki, Anayasa m.141’in son fıkrasına baktığında yargı organlarına davaların en az giderle ve mümkün olan en kısa sürede sonuçlanması için daha bariz bir yükümlülük atfedildiği görülecektir.

¹³ AİHM, H v. Fransa, Başvuru No: 10073/82, 24.10.1989, para. 58.

¹⁴ SMOLEJ, Mirka, *Time Management in Nordic Courts: Review of Proposals and Policies Aimed at Reducing Delays in Courts, Time Management of Justice Systems, a Northern Europe Study*, Avrupa Konseyi Yayınları, Strazburg, 2007, s.18, 20.

¹⁵ AİHM, Stögmüller v. Avusturya, Başvuru No: 1602/62, 10.11.1969, para. 5.

¹⁶ AYM, Güher Ergun vd. Başvurusu, Başvuru No: 2012/13, 02.07.2013, para. 38.

¹⁷ EMSALGÜL, Doğan, Bireysel Başvuru Çerçevesinde Anayasa Mahkemesinin Verdiği İcra ve İflas Hukukuna İlişkin Kararların Değerlendirilmesi, AÜHFD, 68(1), 2019, s.102.

¹⁸ AYM, Güher Ergun vd. Başvurusu, Başvuru No: 2012/13, 02.07.2013, para. 40.

¹⁹ İNCEOĞLU, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme (İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa)*, İNCEOĞLU, Sibel (Editör), 3.Baskı, İstanbul, 2013, s. 220.

II. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLALİNİN TESPİTİNDE DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

Yargılamanın makul sürede tamamlanmasının tespiti, birtakım kıstaslar vasıtasıyla ölçülmekle birlikte bu kıstasların kendisi de her zaman sabit veya objektif değildir. Bu nedenle mahkemece yapılan incelemelerde de birden fazla kıstasın somut olayın koşullarına bağlı olarak incelendiği söylenebilecektir.

Nitekim AİHM, kararlarında somut olayı esas alarak makul sürede yargılamanın yapılıp yapılmadığına dair 3 aşamalı bir değerlendirme yapmaktadır.²⁰ Bunlar yargılamanın karmaşıklığı, başvurucunun tutumu ve yetkili makamların tutumudur.²¹ AYM’de tarafına yapılan başvurularda AİHM içtihatlarına paralel olarak hukuk yargılamaları²², idari yargılamalar²³ ve ceza yargılamaları²⁴ yönünden verdiği pilot kararlarında benzer ilkeleri benimsemiştir.

Belirtmek gerekir ki somut olay nezdinde makul süre tespit edilirken kullanılan ölçütlerden herhangi biri tek başına yeterli değildir. Bu ölçütlerin etkisinin de ayrıca belirlenmesi ve somut olaydaki geçen süreye olan toplam etkisine yönelik bir değerlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Nitekim yargılama sürecinde tek başına gerçekleştiğinde makul kabul edilebilecek olaylar birlikte değerlendirildiğinde makul görülme-yebilmektedir.²⁵

A. Geçen Sürenin Tespiti

Her ne kadar Mahkeme, kararlarında yargılamada geçen sürenin makullüğünü tek başına değerlendirmese de genel değerlendirmesinin

²⁰ **KARAHAN**, İlyas, *Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Türk Hukukunda Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2019, s.29.

²¹ **KARAHAN**, a.g.e. s.29.

²² AYM, Güher Ergun vd. Başvurusu, Başvuru No: 2012/13, 02.07.2013 para. 41.

²³ AYM, Selahattin Akyıl Başvurusu, Başvuru No: 2012/1198, 07.11.2013.

²⁴ AYM, B.E. Başvurusu, Başvuru No: 2012/625, 09.01.2014 para.33 vd.

²⁵ **İNCEOĞLU**, Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı*. Avrupa Konseyi, 2018, s.270.

kapsamında tutmaktadır.²⁶ Bu nedenle sürenin tespiti bakımından yargılamanın ne zaman başladığı ve ne zaman bittiğini tespit etmek de önem arz etmektedir.

Buna göre, davanın yetkili yargılama makamı önüne götürülmesi ile sürenin başladığı kabul edilmektedir.²⁷ Belirtmek gerekir ki burada yetkili yargılama makamından kasıt salt mahkeme olarak nitelendirilmekte, mahkeme öncesinde başvurulması gereken kurumların varlığı söz konusuysa sürenin bu kurumlara başvuru tarihinin başlangıç tarihi olarak kabul edilmesi gerekmektedir.²⁸

Bu bağlamda ceza yargılaması bakımından da şüpheli veya sanığın yargılamanın konusu suç isnadına maruz kaldığı anın süre tespitinde başlangıç anı olarak kabul edilmesi isabetli olacaktır.²⁹

Sürenin bitiş anı olarak her ne kadar genel olarak kesin hükmün verildiği tarih dikkate alınmaktadır.³⁰ Bununla birlikte verilen hüküm, bireyin aradığı hakkı elde edebileceğini öngörüyorsa sürenin bitiş tarihi olarak bireyin yargı makamlarında aradığı hakkı efektif olarak elde edebildiği tarih olarak değerlendirmek gerekecektir. Bu doğrultuda icra edilebilir mahkeme kararları bakımından ilamın icrası süreci de yargılama süresine dahildir.³¹ Bu yaklaşımın esas alınmasının nedeni, sözleşmeye taraf devletlerin hakkın yerine getirilmesi hususundaki keyfiliği engelleme yükümlülüğünün bulunmasıdır.³²

Bununla birlikte, ceza yargılaması bakımından (ki kanaatimizce hukuk ve idari yargılamalarda da kabul edilmesi gereken) makul sürenin sonlandığı kabul edilen tarih, bireysel başvuru yapılmış olması halinde

²⁶ AİHM, Proszak v. Polonya Başvuru No:25056/84, 16/12/1997, para 30 – 31, Mahkeme, hak ihlaline ilişkin başvuruyu irdelemeden önce geçen zaman diliminin tespiti bakımından ayrı bir değerlendirme yapmıştır.

²⁷ İNCEOĞLU, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, İNCEOĞLU, Sibel (Editör), s. 278.

²⁸ AİHM, Poiss v. Avusturya, Başvuru No:9816/82, 23.04.1987 para. 50 - 52.

²⁹ AİHM, Eckle v. Almanya, B. No: 8130/78, 15/07/1982 para. 73 – 75, AYM, B.E. Başvurusu, Başvuru No: 2012/625, 09.01.2014 para. 34.

³⁰ İNCEOĞLU, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, İNCEOĞLU, Sibel (Editör), s.279.

³¹ AİHM, Di Pede v. İtalya Başvuru No: 15707/89, 26.09.1996 para. 24.

³² ÇAYAN, Gökhan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı*, TAAD, 8(28), s.263.

AYM'nin (veya yine başvuru yapılmış olması halinde AİHM'in)³³ ilgili başvuru ile verdiği karar tarihidir.

Geçen sürenin tespitinin önemli olduğu bir başka konu da başvuruya nasıl etkisi olacaktır. Nitekim AİHM, Sözleşmeden doğan ihlalleri değerlendirme noktasında iç hukuktaki "efektif" yolların tükenmesi şartını aramaktadır. Her ne kadar çoğu hak için bu ön şart genel geçer nitelik taşısa da makul sürede yargılanmaya ilişkin bir istisna söz konusudur. Şöyle ki;

Türkiye özelinde örnek vermek gerekirse, temel hak ihlâline dair bireysel başvuru yapılması için benzer ön şartlar aranmakla birlikte Türk hukukunda makul sürenin aşılmasına ilişkin efektif bir iç hukuk yolunun olmaması³⁴ nedeniyle ilgili ihlâle dair ancak doğrudan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapılabilmekteydi.³⁵ Hal böyleyken, makul süreyi aştığı öngörülen derdest olan davalar bakımından da tek efektif iç hukuk yolu AYM başvurusu olduğu, sonuç alınamaması halinde AİHM'e başvurulabileceği kabul edilmekteydi. Bununla birlikte, makalenin ilerisinde yeniden değineceğimiz üzere, iç hukuk yolunun varlığının tek başına yeterli olup olmadığı hususunun tartışma konusu olduğunu söylemekte fayda olacaktır.

B. Davanın Karmaşıklığı

Davanın karmaşıklığına ilişkin nitelendirmede yalnızca hukuki açıdan değil maddi olay bağlamında da değerlendirme yapılır. Buna göre, davanın konusu, hukuki çözümü veya prosedüre dair karşılaşılan zorluklar davanın karmaşıklığına işaret eder.³⁶

Davanın karmaşıklığı halinde makul sürenin aşılmasında devlete sorumluluk yüklenemeyeceğinin kabulü gerekmektedir. Buna karşın, davanın karmaşıklığına ilişkin unsurların yanında farklı sebeplerin de var-

³³ AİHM, B.E. Başvurusu, Başvuru No: 2012/625, 09.01.2014 para.34

³⁴ AİHM, Bahçeyaka v. Türkiye, Başvuru No: 74463/01, 13.07.2006 para. 27 – 29.

³⁵ 7499 sayılı yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte 6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun ile ilgili yapılan değişiklikler sonucu T.C. Adalet Bakanlığının uzantısı olan Tazminat Komisyonunun sürekli olarak faaliyete geçmesiyle birlikte bir iç hukuk yolu niteliğinde olduğu söylenebilecektir

³⁶ İNCEOĞLU, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, İNCEOĞLU, Sibel (Editör), s.280.

lığı söz konusuysa bu noktada sözleşme hükmünün ihlali söz konusu olacaktır.³⁷ Belirtmek gerekir ki, davanın karmaşıklığı hususu değerlendirilirken, adaletin yerine getirilme ilkesinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.³⁸

C. Başvurucunun Tutumu

Makul sürede yargılanma hakkının ihlâlinden söz edebilmek için yargılama sürecindeki gecikmelerin Devletten kaynaklanması şartı aranmaktadır.³⁹ Buna göre özel hukuk yargılamalarında başvurucunun iç hukuk imkanlarını kullanırken gecikmelere dair gerekli özeni göstermediği anlaşıldığı hallerde devletin sorumluluğundan söz edilemeyecektir.

Altı çizilmesi gereken bir durum ise ceza davalarında başvurucunun tutumudur. Nitekim sanığın, iddia ve karar makamlarıyla doğal olarak işbirliği yapma yükümlülüğü olmadığı gibi işbirliği yapmadığı hallerde geçen süreden başvurucunun sorumlu tutulamayacağını kabul etmek gerekecektir.⁴⁰ Zira aksi halde şüpheli veya sanığın susma hakkı ile makul sürede yargılanma hakkı arasında bir çatışma yaratılmış olacaktır.

Yine belirtmek gerekir ki, muhakeme süreçlerinde başvuruçuları çoğu zaman avukatların temsil ettiği varsayımıyla, avukatların meslek hayatlarının olağan akışı ve doğal iş yükü gereği kapsamında mesleki yardımlaşma adı altında tarafların birbirine yardımcı olmaya eğilimli olmaları, tek başına gecikmeden sorumluluk atfında etken olarak değerlendirilmemelidir.

D. Yetkili Makamların Tutumu

İnceoğlu'na göre "Mahkeme, ortaya çıkan her bir hareketsiz dönemi ayrı ayrı değerlendirmektedir."⁴¹ Yargılamanın esası veya usulüne dair herhangi işlemdeki gecikmelerde yetkili makam veya kişilerin bu gecikmelerden sorumlu olduğunu belirtmek gerekecektir. Buradaki yetkili

³⁷ AİHM, *Mansur v. Türkiye*, Başvuru No: 16026/90, 08.06.1995, para. 64.

³⁸ İNCEOĞLU, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, İNCEOĞLU, Sibel (Editör), s.280.

³⁹ AİHM, *Proszak v. Polonya*, Başvuru No: 25086/94, 16.12.1997, para 46 – 51.

⁴⁰ AİHM, *Yağcı ve Sargın v. Türkiye* Başvuru No: 16419/90 – 16426/90, 08/06/1995 para 66.

⁴¹ İNCEOĞLU, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, İNCEOĞLU, Sibel (Editör), s.282.

makamdan kasıt yalnızca yargısal başvuru yolu bağlamındaki yargı mercileri değil, sürece etkisi olan idari ve varsa siyasal makamların tutumunu da kapsamaktadır.⁴²

Devlet, doğal olarak kendi idari ve yargı kurumlarından kaynaklanan gecikmelerden sorumlu tutulacaktır. Nitekim makul sürede yargılanmanın güvencesini tanıyan devlet, yansıması olan tüm kurumlarında yargılamanın efektif, dikkatli ve süratli gerçekleştirilmesinden de sorumludur.

Devletin bu sorumluluğunun bir diğer ayağı ise başvurucudan veya yetkili makamlardan kaynaklanmayan gecikmelerdir. Esasen görülen davanın diğer taraflarının neden olduğu bu tür gecikmelerden de devletin sorumlu olduğunu kabul etmek gerekecektir. Zira yargılamanın genel akışı devlet makamlarının himayesindedir. Bu nedenle başvurucudan kaynaklanmayan her türlü (neredeyse) gecikmeden devletin sorumlu tutulması gerektiğini söylemek de isabetli olacaktır.

Devletin makul sürede yargılamaya dair sorumluluğunun bu denli geniş tutulmasının önemli bir sebebi, yargı sistemlerinin makul sürede yargılama yapabilecek şekilde tasarlayabilmek adına kendilerine yüklenen pozitif yükümlülüğünün mevcut olmasından kaynaklanmaktadır.⁴³

III. HAK İHLALİNE İLİŞKİN MADDİ TAZMİNAT TALEPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDEKİ SORUNLAR

Makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edilmesinin sonuçlarından bir tanesi de bu süreçten doğan zararın tazmininin sağlanmasıdır. Bu bağlamda AİHS Madde 41’de AİHM tarafından sözleşme veya protokollerin ihlâl edilmesine karar verilmesi halinde ihlâli gerçekleştiren Sözleşme tarafının işbu ihlâlden doğan sonuçları **ancak kısmen** ortadan kaldırıyorsa zarar gören lehine adil bir miktarda tazminata hükmedilebileceği düzenlenmiştir. Bu bağlamda Sözleşmedeki hükmü, tazminat hususunda ilk olarak iç hukuka bakılması gerektiğini, ilgili iç hukukun başvurunun ihlâlden doğan zararını tam olarak karşılamaya elverişli olmaması halinde tazminata hükmedilebileceği şekilde yorumlamak mümkündür.⁴⁴

⁴² TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, 1982 *Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 17. Baskı, 2018, s.213, İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 288.

⁴³ HENDEK, a.g.e. s.88.

⁴⁴ TATLIDİL, Sıla, *Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Makul Sürede Yargılanma Hakkı - Sürenin Aşılması ve Sonuçları*, TBBD, (143), 2009, s. 41.

Bu bağlamda bahse konu adil tazminatın hükmedilmesi için gereken şartlar, ihlâlin varlığı, ihlâlin meydana getirdiği olumsuz sonuçların tamamen ortadan kaldırılmamış olması ve tazminatın ödenmesinin **gerekli görülmesi**⁴⁵ olarak belirlenmiştir.⁴⁶ Burada gerekli görülme şartına vurgu yapılmasının sebebi, hak ihlâlinin tespit edilmiş olsa da tazminata hüküm görülmemesinin söz konusu olabilmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁷ Bu durumu kısaca özetlemek gerekirse gerek AYM gerek ise AİHM tarafına yapılan başvuruların çoğunda başvuruçuların tazminat talepleri, yapılan bireysel başvurunun özü olan ihlâl edildiği ileri sürülen haktan ayrıştırılıp ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.⁴⁸ Hak ihlâli ile tazminatın hükmedilmesi hususlarının birbirinden ayrılması görüşüne katılmamaktayız. Nitekim bu yaklaşımın sonucunda talep edilen tazminata ilişkin ispat külfeti başvuruçuya yüklenmekte ve yapılan bireysel başvuruların çoğunda bu ispat külfeti yerine getirilmediği için maddi tazminat talebi ya reddedilmekte ya da talep edilen / reel değer kaybına oranla sembolik kalacak miktarlarda tazminata hükmedilmektedir. Bu konuda gerek AİHM gerekse AYM tarafından hatalı bir yönelim sergilenmesini iki merci tarafından da günümüze dek tazminat kurumuna tutarlı ve gerekçeli bir yaklaşım sergilenememiş olmasına bağlıyoruz.⁴⁹

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki özellikle konusu alacak ve sair ekonomik değere sahip olan yargılamalar bakımından yargılama süresinin uzaması, alacağın reel değerinin başta enflasyon olmak üzere birtakım etkenlerden kaynaklı olarak azalması ve maddi zararın meydana gelmesine neden olmaktadır.

Bu duruma dair AYM, tarafına yapılan bir bireysel başvuruda alacağa hak kazanılan tarih ile alacağın tahsil edildiği tarihi arasında geçen sürede reel değerinin azalmasının başvuruçuya “aşırı ve olağan dışı külfet” yüklemesi⁵⁰ halinde mülkiyet hakkının ihlâl edildiğini tespit etmiştir.

⁴⁵ AİHM, Guzzardi v. İtalya Başvuru No:7367/78, 6.11.1980, para. 114.

⁴⁶ **FIKFAK**, Veronika, *Non-pecuniary damages before the European Court of Human Rights: Forget the victim; it's all about the state*, Leiden Journal of International Law, 33(2), 2020, s.339.

⁴⁷ **FIKFAK**, a.g.m. s.339.

⁴⁸ AYM, Selahattin Akyıl Başvurusu, Başvuru No: 2012/1198, 07.11.2013, para.65.

⁴⁹ **SHELTON**, Dinah, *The Boundaries of Human Rights Jurisdiction in Europe*, DJCIL, 13(1), 2003, s.140.

⁵⁰ AYM, Volkan Kahırlı Başvurusu, Başvuru No: 2019/22730, 16/03/2022 para. 25.

Kanaatimizce AYM'nin ilgili bireysel başvuru nezdinde yaptığı değerlendirmeden ziyade hak kazanılan alacağın tahsili sürecini yargılamanın bir parçası olarak kabul eden AİHM'in ilgili içtihatlarına paralel olarak⁵¹ yargılama konusu unsurların reel değerini kaybetmesi, mülkiyet hakkı değil makul sürede yargılanma hakkının ihlâli kapsamında değerlendirilmesi ve doğan zarara göre başvuru lehine maddi tazminata hükmedilmesi daha isabetli olacaktır.

Tazminat taleplerinin karşılanmasında başvuru sahiplerinin tatmin edilememesi sorununu ortaya koymadan önce tazminat taleplerinin yasal dayanağından bahsetmek isabetli olacaktır. Nitekim tazmini çözüm yolunda hangi usulün uygulanacağına ilişkin devletlerin takdir hakkının varlığı söz konusudur.⁵²

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 50. maddesinin 2. fıkrasında;

“Tespit edilen ihlâl bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlâli ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlâl kararında açıkladığı ihlâli ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.”

Yine Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü madde 79/1’de başvuru sahibinin hakkının ihlâl edildiğine karar verilmesi halinde yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığı takdirde başvuru lehine uygun bir tazminata hükmedilebileceği, tazminat miktarının tespitinin ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi halinde tazminata ilişkin karar verilmeksizin genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterebileceği düzenlenmiştir.

Hal böyleyken mevcut mevzuat, özellikle AYM'nin ihlâl kararı verdiği hallerde tazminata hükmedebileceğini veya tazminatın tespiti için genel mahkemelere dava açılması yolunu gösterebileceğini düzenlemiş olmasına karşın AYM'nin ihlâl kararı verdiği başvurularda başvuru sahiplerini

⁵¹ AİHM, Di Pede v. İtalya Başvuru No: 15707/89, 26.09.1996 para. 35.

⁵² AİHM, Scordino v. İtalya Başvurusu Başvuru No: 36813/97, 29.03.2006, para. 200.

genel mahkemelerde dava açma yoluna yönlendirmediği görülmektedir.⁵³ Belirtmek gerekir ki mahkemenin bu tutumuna kısmen katılmaktayız. Zira başvurucunun 'makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiği varsaydığımızda' maruz kaldığı zararın tespiti için başvuru yolunu ilk baştan hakkını ihlâl eden yargı yoluna yeni bir dava açmak üzere yönlendirmek kanaatimizce makul olmaktan uzak bir uygulamadır. Buna karşın görüldüğü üzere AYM'nin bu yolun alternatifi olarak tutarlılık gösteren bir uygulaması bulunmadığı⁵⁴ gibi bu durum sembolik düzeyde tazminatların hükmedilmesine veya hak ihlâlinin tespit edilmesine karşın bir tazminata hükmedilmemesi sonuçlarını doğurmaktadır.

IV. TAZMİNAT KOMİSYONUNUN ETKİSİ

Geçtiğimiz kısımlarda bahsettiğimiz T.C. Adalet Bakanlığına bağlı Tazminat Komisyonunun varlığının hak ihlallerinden doğan maddi tazminatın tahsil edilebilmesine olan etkisine değinmekte fayda olacaktır. Nitekim her ne kadar iç hukuk telafi yolu niteliğindeki kurumların varlığı, hak ihlâline ilişkin sistematik bir çözüm getirmemesi itibariyle eleştirilse de⁵⁵ tazminat verilmesine dair işbu kurumların varlığının özel bir yasayla düzenlenmesi, yargılamada makul sürenin aşılması problemini tartışma ve çözüm üretme anlamında daha görünür kıldığı⁵⁶ da bir gerçektir.

Nitekim yargılamanın hızlandırılması ya da zarar tazmin taleplerinin incelenmesi ve karara bağlanması işlemlerinin mahkemelerce yapılması zorunlu değildir.⁵⁷ Bu kapsamda Tazminat Komisyonu gibi kurum-

⁵³ AYM, B.E.Başvurusu Başvuru No: 2012/625, 09/01/2014, para 45 vd. Mahkeme, hak ihlâlinin varlığını tespit etmekle birlikte maddi tazminat hususunda ayrıca bir yargılama sürecine gerek görmemiş, yapılan başvuru nezdinde maddi tazminata ilişkin talebi mahkemece değerlendirilmiştir.

⁵⁴ **TATLİDİL**, a.g.m. s.42.

⁵⁵ **GALIC**, Ales, *Legal Remedies for The Protection of the Right to Trial within a Reasonable Time in Sloveina*, The Right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights: Part One: Ways of Protection of the Right to Trial within Reasonable Time – Countries experiences, Round Table organised by the Slovenian Chairmanship, 2009, s.87.

⁵⁶ Report on The Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings, Adopted by the Venice Commission at its 69th Plenary Session, Venice, 2006, para. 185 – 191.

⁵⁷ **CARMONA CUEANCA**, Encarna, *The Right to an Effective Remedy Before a National Authority: Problems of Interpretation (Art. 13 ECHR)*, Europe of Rights: A Compendium on the European of Human Rights, in Roca, Garcia, Javier, Santolaya, Pablo (ed.), 2012, s.454.

ların bir iç hukuk yolu niteliğinde olduğu kabul edilebilmektedir. Bununla birlikte iç hukuk yolunun varlığı tek başına yeterli olmayıp işbu iç hukuk yolunun teorik ve pratik anlamda etkin ve yeterli olması gerekmektedir.⁵⁸ İç hukuk yolunun etkin ve yeterliliği kapsamında dikkat edilen ölçüt, oluşturulan iç hukuk yolunun öngörülen amacı gerçekleştirmekte yeterliliğinin olup olmadığıdır.⁵⁹

Tazminat Komisyonunun, adından da anlaşılacağı üzere, tazmini çözüm yolunu esas alan bir iç hukuk yolu olması gerekmektedir. Bu bağlamda, tazmini çözüm yolunun etkinliği işbu 3 hususa bağlıdır. Tazminat sürecinin süresi, tazminatın ödenme hızı ve verilecek tazminatın miktarı.⁶⁰ Özellikle belirlenen tazminatın miktarının başvuruçunun mağdur sıfatının ortadan kaldırılmasına doğrudan bir etkisi olduğunu⁶¹ daha önce de belirtmiştik. Belirtilen tazminat miktarının makul kabul edilmesi, ilgili kararın ülkenin yasal gelenekleri ve yaşam koşulları çerçevesinde hızlı ve gerekçeli olarak verilmesi ve hızlı bir şekilde infaz edilebilmesine bağlıdır.

Bu bağlamda karar alınma ve infaz edilme süreçlerinin hızlı bir şekilde gerçekleşmemesi, başvuruçunun mağdurluğunu derinleştireceğinden işbu mağdurluğun giderilmesi için gereken tazminatın miktarının da yükseltecektir.

Tazminat Komisyonunun çalışma usul ve esaslarını düzenleyen 6384 sayılı yasada belirtildiği üzere Komisyon, yalnızca 5271 sayılı Yasa m.142/2 uyarınca koruma tedbirleri nedeniyle doğan maddi zararın tazmini hususunu kapsamına almaktadır. Buna karşın Komisyon, ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamalara ilişkin sadece manevi tazminat taleplerini inceleme kapsamına almaktadır. Bu yasal düzenlemenin doğrultusunda Tazminat Komisyonu, makul bir tazminat miktarını belirlemek

⁵⁸ HARRIS, David ve diğerleri, *Law of The European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, İkinci Baskı, 2009, s.767; Scordino v. İtalya başvurusu, B. No: 97/36813, Büyük Daire Kararı No: 1, para. 189 – 192.

⁵⁹ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Doğru Yargılama*, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s.201.

⁶⁰ CALVEZ, Françoise, REGIS, Nicolas, *Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe based on the Case Law of the European Court of Human Rights*, Nicolas Regis Edition (3rd), Strazburg, 2018, s.64.

⁶¹ AİHM, Scordino v. İtalya Başvurusu, para. 202.

bir yana, yukarıda sayılan yargılamalara ilişkin maddi tazminat talepleri için efektif bir iç hukuk yolu niteliğini dahi sağlamamaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Makul sürede yargılamanın gerçekleşmesi, uzun süren yargılamanın doğuracağı belirsizliğin taraflar üzerindeki maddi ve manevi olarak olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmesi bakımından son derece kritik bir öneme sahiptir. Gerek AYM, gerek AİHM ilgili hakka ilişkin oluşturduğu içtihatlarla bu durumu defaatle dile getirmiştir. Buna karşın uygulamada yargı mercileri ve bu mercilere bağlı olan diğer mercilerin süreç içerisindeki tutumu, başvuru sahiplerinin bulunduğu ülke olan Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut ekonomisinin durumu ile birlikte değerlendirildiğinde talep edilen herhangi bir hakkın veya uyumsuzluğun yargı yoluna taşınması doğal olarak tarafların hak kaybı sonucunu doğurmaktadır. Bu durumun anlaşılabilir bir sonucu olarak başvuru sahipleri, sadece makul sürede yargılanma haklarının ihlâl edildiğinin tespiti değil, bu ihlâlden (haklarını efektif bir şekilde elde edememek) doğan zararlarının da taraflarına tazmin edilmesi beklentisiyle iç hukuk yolunun ön gördüğü şekilde ilgili mercilere başvuru yapmaktadır.

Tazmini telafi yöntemi, kanaatimizce başvuru sahibinin lehine olan yöntemlerden biri olup ulusal yargı sisteminde öncelikli tercih edilen yol olarak benimsenmelidir.

Buna göre maddi tazminat açısından, AYM'nin bireysel başvurularda hak ihlâlinin tespitini yapmakla yetinmesi ve başvuru sahiplerinin hak ihlâlinden kaynaklı zararlarının tazmini konusunda mevcut mevzuattan yeterince yararlanmaması, başvuru sahiplerinin ilk başta bireysel başvuru yapma motivasyonunu ortadan kaldırmaktadır. Kanaatimizce kabul edilmesi ve uygulanması gereken prensip, hak ihlâlinin tespitinin başvuru nezdinde bir zararın doğduğunun karine olarak kabul edilmesidir.

Kaldı ki, başvuru sahibinin gördüğü zararın nedeninin devletin iç hukuk yollarını oluşturan sair yargı organları ve/veya bu organlara bağlı kurumlar olduğu ortadadır. Devlet – birey arasındaki ilişkide güç dengesinin doğal olarak devlet lehine ağır bastığı bilinen bir gerçektir. Hal böyleyken hak ihlâlinin bir karine olarak başvuru nezdinde zarara neden olduğu ve bu zararın oluşmadığının ispatı külfetinin devlet kurumuna yüklenmesi gerektiği düşüncesi makul olmaktan uzak değildir.

Yukarıdaki karineye ilişkin değerlendirmemizin yanında uygulanması gereken bir diğer çözüm yöntemi de Tazminat Komisyonunun

maddi tazminat yönünden kapsamının genişletilmesi ve iç hukuk yolu niteliği kazandırılmasıdır. Böylece etkili ve kalıcı bir iç hukuk yolu oluşturulmuş olmakla ve hak ihlâli ile birlikte talep edilen tazminata ilişkin ilgili bilirkişi nezdinde nitelikli bir değerlendirmenin yapılması mümkün hale getirilmelidir. Bu izlenecek yolla tazmin edilecek miktarın hesaplanması süreci ile hak ihlâli tespitinin yapılması tek bir süreç içerisinde gerçekleşirken ilgili mercilere fazladan yük bindirilmemiş olacak ve bilirkişilerin işlevinde artış sağlanabilecektir.

Buna karşın mevcut yasal düzenleme, yalnızca ceza muhakemesindeki koruma tedbirlerine yönelik maddi tazminat taleplerinin komisyon nezdinde değerlendirilebileceğini öngörmekle ceza, hukuk ve idari yargılamalardaki uyuşmazlıklardan kaynaklanan maddi zararın tazmini konusunda bir boşluk oluşmasına neden olmuştur. Bu boşluğun bir sonucu olarak da başvuruçular, mağdurluklarının giderilmesi bir yana zararlarının karşılanması için yürüttükleri işbu hukuki süreçten daha da mağdur ayrılmaktadır.

Belirtilmesi gereken bir husus da zarar ile tazmin edilecek miktar arasındaki oranın sağlanmasıdır. Nitekim her ne kadar tazminat kurumunun maksadının **doğan zararın tamamının karşılanması** olduğu kabul edilse dahi geldiğimiz noktada doğan zararların tamamının devlet tarafından karşılanması ya imkansız ya da doğuracağı olumsuz sonuçlar bakımından mantıksız olacaktır. Bu noktada, **zarar görenin zararı azaltma külfeti doğrultusunda hak ihlâlinden kaynaklı doğacak zararı azaltmak veya artmasını önlemek için gerekli makul tedbirleri alıp almadığı tespit edilmeli**, buna göre başvuruçunun ve devleti temsil eden yargı kurumlarının hak ihlâline ilişkin ne kadar kusurlu olduğu sabit ve tutarlı bir kusur cetveli ile belirlenmelidir. Böylelikle tazminat miktarına hesaplanırken doğan zararın karşılanması ilkesini terk etmeden objektif kriterler doğrultusunda zarara uğrayanların zararı karşılanabilecektir.

KAYNAKÇA

AKDENİZ, Galma, **KALEM**, Seda, *Vatandaşın gözünden Mahkemeler, Katılım Tutumlar ve Güven, Adalet Gözet, Yargı Sistemi Üzerinde Bir İnceleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1.Baskı, 2009.

CALVEZ, Françoise, **REGIS**, Nicolas, *Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe based on the Case Law of the European Court of Human Rights*, Nicolas Regis Edition (3rd), Strazburg, 2018.

CARMONA CUENCA, Encarna, *The Right to an Effective Remedy Before a National Authority: Problems of Interpretation (Art. 13 ECHR)*, Europe of Rights: A Compendium on the European of Human Rights, in Roca, Garcia, Javier, Santolaya, Pablo (ed.), 2012, s. 449 – 466.

ÇAYAN, Gökhan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 8(28), s.235 – 272.

DOĞAN, Emsalgül, Bireysel Başvuru Çerçevesinde Anayasa Mahkemesinin Verdiği İcra ve İflas Hukukuna İlişkin Kararların Değerlendirilmesi, AÜHFD, 68(1), 2019

FIKFAK, Veronika, *Non-pecuniary damages before the European Court of Human Rights: Forget the victim; it's all about the state*, Leiden Journal of International Law, 33(2), 2020, s. 335-369.

GALIC, Ales, *Legal Remedies for The Protection of the Right to Trial within a Reasonable Time in Sloveina*, The RIGHT to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights: Part One: Ways of Protection of the Right to Trial within Reasonable Time – Countries experiences, Round Table organised by the Slovenian Chairmanship, 2009.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Doğru Yargılama*, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

GÜLÇÜR, Abdulkadir, *AİHM ve Türk Anayasa Mahkemesinin Kararları Işığında Hukuki Kesinlik (Belirlilik) İlkesinin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 24(1), 2018, s.197 – 214.

HARRIS, David, **O'BOYLE**, Michael, **BATES**, Ed and **BUCKLEY**, Carla, *Law of The European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, İkinci Baskı, 2009.

HENDEK, Hasan, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, Ankara, Seçkin Yayıncılık 2016.

İNCEOĞLU, Sibel. *Adil Yargılanma Hakkı*. Avrupa Konseyi, 2018.

İNCEOĞLU, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme (İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa)*, **İNCEOĞLU**, Sibel (Editör), Beta Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013.

KARAHAN, İlyas, *Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Türk Hukukunda Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2019.

KAŞIKARA, M. Serhat, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılama Hakkı*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (84), 2009, s. 231 - 259.

Report on The Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings, Adopted by the Venice Commission at its 69th Plenary Session, Venice, 2006.

SHELTON, Dinah, *The Boundaries of Human Rights Jurisdiction in Europe*, DJCIL, 13(1), 2003, s. 95 – 154.

SMOLEJ, Mirka, *Time Management in Nordic Courts: Review of Proposals and Policies Aimed at Reducing Delays in Courts, Time Management of Justice Systems, a Northern Europe Study*, Avrupa Konseyi Yayınları, Strazburg, 2007.

TATLIDİL, Sıla, *Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Makul Sürede Yargılanma Hakkı - Sürenin Aşılması ve Sonuçları*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (143), 2019, s.9 - 50.

TANÖR, Bülent, **YÜZBAŞIOĞLU**, Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 17. Baskı, 2018.

YILDIRIM, Ferhat, *Arabuluculuk ve Ombudsmanlık*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.

AİHM, Mansur v. Türkiye Başvuru No: 16026/90, 08.06.1995.

AİHM, Yağcı ve Sargın v. Türkiye Başvuru No: 16419/90 – 16426/90, 08/06/1995.

AİHM, Pekdaş v. Türkiye, Başvuru No: 31960/96, 30.10.2001.

AİHM, Kudla v. Polonya B. No: 30210/96, 26.10.2000.

AİHM, H v. Fransa, Başvuru No: 10073/82, 24.10.1989.

AIHM, Stögmüller v. Avusturya, Başvuru No: 1602/62, 10.11.1969.

AIHM, Proszak v. Polonya Başvuru No:25056/84, 16/12/1997.

AIHM, Poiss v. Avusturya, Başvuru No:9816/82, 23.04.1987.

AIHM, Eckle v. Almanya, B. No: 8130/78, 15/07/1982.

AIHM, Di Pede v. İtalya Başvuru No: 15707/89, 26.09.1996.

AIHM, Bahçeyaka v. Türkiye, Başvuru No: 74463/01, 13.07.

AIHM, Guzzardi v. İtalya Başvuru No:7367/78, 6.11.1980.

AIHM, Scordino v. İtalya Başvurusu Başvuru No: 36813/97, 29.03.2006.

AYM, Hüseyin Aşkan Başvurusu, Başvuru No: 2017/15649, 21.07.2020.

AYM, Selahattin Akyıl Başvurusu, Başvuru No: 2012/1198, 07.11.2013.

AYM, Güher Ergun vd. Başvurusu, Başvuru No: 2012/13, 02.07.2013.

AYM, B.E. Başvurusu, Başvuru No: 2012/625, 09.01.2014.

AYM, Volkan Kahırlı Başvurusu, Başvuru No: 2019/22730, 16/03/2022.

Karar Arama (Ulusal ve Uluslararası Kaynaklar)

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr> Erişim Tarihi 07/12/2024.

<https://hudoc.echr.coe.int> Erişim Tarihi 07/12/2024.

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/> Erişim Tarihi 27/11/2024.